

Kuźniewska, Zofia

Sąsiedztwo diecezji płockiej i wrocławskiej oraz problemy z tym związane

Notatki Płockie 49/3-200, 4-13

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

SĄSIEDZTWO DIECEZJI PŁOCKIEJ I WŁOCŁAWSKIEJ ORAZ PROBLEMY Z TYM ZWIĄZANE

Wiadomości wstępne

Nad brzegami rzeki Wisły rozsiadły się dwa starożytne grody. To Płock i Włocławek. Nie sposób określić, który z nich starszy. Oba szczytą się od dawna diecezjami. I tu mogą być problemy, która diecezja starsza. Jeżeli przyjmiemy, co wydaje się słuszne, że do Włocławka diecezja przysłała z Kruszwicy, to początków diecezji kujawskiej szukać należy w początkach wieku XI. Nie ma raczej wątpliwości, że zaraz po połowie tegoż wieku XI, za Bolesława Śmiałego, powstała diecezja na Mazowszu, z siedzibą w Płocku. Czyli ta byłaby nieco młodsza. Kiedy jednak przyjęmie się za podstawę porównania, kiedy dane miasto stało się siedzibą biskupa, to Płock dzierży pierwszeństwo, ponieważ Włocławek stał się rezydencją biskupa kujawskiego dopiero za Bolesława Krzywoustego, około 1123 r. Te dwie diecezje, bliskie sobie stolicami, graniczą ze sobą przez cały ciąg swoich dziejów. Nie zawsze jednak była zgoda, co do ścisłego ustalenia granic ich pomiędzy nimi¹.

Pomiędzy organizacją polityczną, a organizacją kościelną w Polsce istniały dawniej ścisłe związki. Normalnie organizacja kościelna budowana była przeważnie na organizacji administracyjnej danego państwa, ponieważ zazwyczaj państwo jest starsze, aniżeli istniejący w nim Kościół. Ale nawet wówczas, gdy jedno i drugie, jak w przypadku Polski, powstały razem, te wzajemne uzależnienia i uwarunkowania istniały. Pierwszym monarchom Polski bowiem zależało bardzo na pomocy Kościoła w budowaniu integralnego społeczeństwa polskiego, dotąd rozbitego na różne plemiona i rody.

W pierwszym okresie piastowskim zaczęły się formować pierwsze diecezje, które przechodziły później rozmaite przeobrażenia w miarę jak rozwijał się ich wewnętrzny ustrój. Najstarszym był podział diecezji na okręgi duszpasterskie, czyli przyszłe parafie. Te zgrupowano następnie w większe okręgi zwane archidiakonatami. Następnie utworzono, w granicach poszczególnych archidiakonatów, dekanaty, składające się z kilku, czy kilkunastu parafii. Od około XIII wieku archidiakonaty zostały w dużej mierze zastąpione przez oficjałaty².

Pierwsze parafie w nowopowstającym państwie polskim powstawały w grodach lub przy większych skupiskach ludności. Tam zakładano najpierw kaplice grodowe. Niekiedy kaplice lokalizowano poza obrębem właściwego grodu, na obronnym podgrodzium. Pierwsze tak powstające parafie nie posiadały jeszcze ściśle określonych granic, ale były to raczej

ośrodki duszpasterskie, które gromadziły wokół siebie wiernych z bliższych i dalszych terenów. Kapłani, często nazywani kapelanami, przy nich pracujący, z pewnością zajmowali ważne pozycje także na różnych szczeblach administracji państwowej z uwagi na znajomość pisma i inne kwalifikacje, jak również rozeznanie stosunków miejscowych. Działalność ich z konieczności musiała koncentrować się w ośrodku grodowym i obejmować osady położone najbliższej kaplicy grodowej³.

Dążenie do pogłębienia chrystianizacji na terenach zwartej i gęstej osadnictwa, oddalonego często od kaplicy grodowej, spowodowało konieczność zakładania kościołów w ośrodkach komplementarnych w stosunku do głównego centrum osadniczego okołogrodowego, w większych ośrodkach osadnictwa wiejskiego, zwłaszcza w miejscach targowych, w sąsiedztwie ważnych i uczęszczanych przepraw przez rzekę, na szlaku drożnym wyższej rangi, czy obok komór celnych⁴.

Gdy organizowała się diecezja na Kujawach, z siedzibą we Włocławku, a zapewne i na Mazowszu

Płockim, parafie, według określeń niektórych historyków, rozpoczęły swój drugi okres rozwoju. Znacząco to, że powstawały już w ośrodkach oddalonych od grodów czy większych skupisk, które stanowiły początki przyszłych miast. Nie wszystkie ówczesne diecezje posiadały dokładnie oznaczone granice⁵.

Pierwszymi fundatorami nowych świątyń byli zazwyczaj właściciele tych terenów, na których budowano kościoły, stąd terytoria z powstających na nich parafiami pokrywały się najczęściej z posiadłościami fundatorów⁶.

Tak zorganizowane parafie istniały już na przełomie XII i XIII wieku. Wiadomo o tym dzięki zachowanym imion proboszczów w licznych dokumentach z tamtych czasów. Nie zawsze używano jeszcze nazwy "parafia". Gdy idzie o organizację parafialną na Kujawach i w części diecezji pomorskiej, a także i o Mazowsze, została ona zakończona od XIII do XIV w. W następnych stuleciach nowych parafii powstało stosunkowo niewiele⁷, naturalnie nie biorąc pod uwagę znacznej ilości nowych parafii w rozwijających się bardzo miastach, powstałych w czasach nam współczesnych.

Najstarsze wykazy parafii, między innymi w diecezji kujawsko pomorskiej, a także i innych, można poznać dzięki wykazom świętopietrza pobieranego z parafii diecezji polskich z lat 1325-1327, a zachowanych w archiwach watykańskich⁸.

Sieć parafialną wieków późniejszych można poznać dzięki źródłom historycznym, głównie takim jak protokoły wizytacyjne diecezji, w naszym przypadku diecezji płockiej i diecezji kujawsko-pomorskiej.

Sąsiedztwo dobrzyńsko-kujawskie i spory graniczne

Diecezja włocławska w ówczesnych granicach położona była wzdłuż lewego brzegu Wisły, rozciągając się od Kujaw, po Morze Bałtyckie, zaś płocka obejmowała Ziemię Dobrzyńską i część Mazowsza. Te dwie, historycznie stare diecezje, mają swoje stolice biskupie w bardzo bliskiej od siebie odległości, tyle, iż każda po innej stronie rzeki Wisły. Z faktu zaś, że Ziemia Dobrzyńska w całości leży w obrębie diecezji płockiej, przyjmowano, że właściwą i naturalną granicą pomiędzy tymi diecezjami była rzeka Wisła. W praktyce okazało się, że właśnie ta granica w kilku wypadkach zostanie zakwestionowana przez diecezję włocławską, a przynajmniej rodziły się poważne wątpliwości.

Sprawa granic pomiędzy diecezją płocką i włocławską nie była do tej pory dokładnie wyjaśniona. Przy poznawaniu ich dziejów, napotymano często na problemy do końca nierozwiązane, budzące wiele znaków zapytania, czy wręcz kontrowersji. Okazało się, że niekiedy wcześniejsze wyniki badań w tym względzie nie były należycie wyjaśnione, a niekiedy nawet błędnie przedstawiane. Dotyczyło to nawet tak

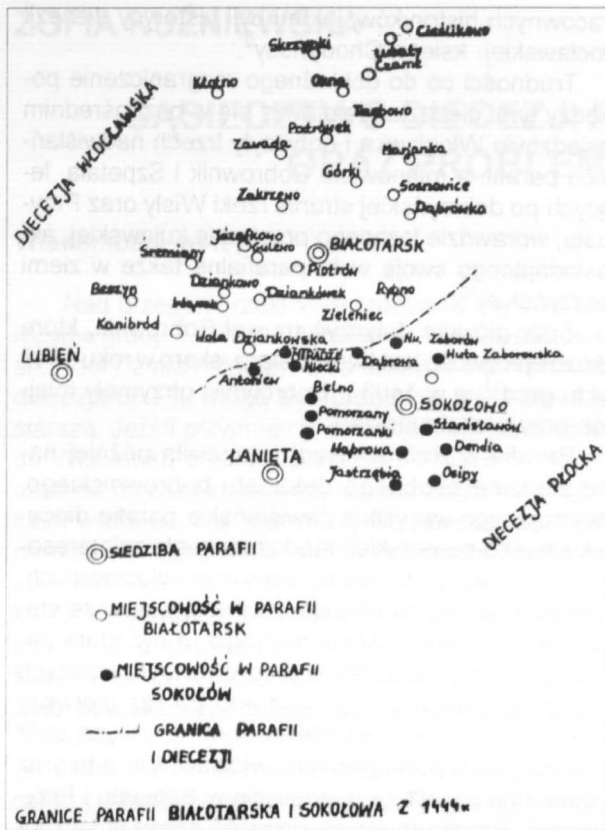
szacownych historyków, jakimi byli historycy diecezji włocławskiej, księża Chodyńscy⁹.

Trudności co do dokładnego rozgraniczenia pomiędzy tymi diecezjami pojawiły się w bezpośrednim sąsiedztwie Włocławka i dotyczyły trzech nadwiślańskich parafii, a mianowicie Bobrownik i Szpetala, leżących po dobrzyńskiej stronie rzeki Wisły oraz Przyпустu, wprawdzie leżącego po stronie kujawskiej, ale posiadającego swoje wsie parafialne także w ziemi dobrzyńskiej¹⁰.

Spór głównie dotyczyć musiał Bobrownik, które jako miejscowość jest bardzo stara, skoro w roku 1347 był tu gród¹¹, a w 1403 r. Bobrowniki otrzymały miejskie prawo chełmińskie¹².

Parafia w Bobrownikach stanowiła później nawet siedzibę osobnego dekanatu bobrownickiego, obejmującego wszystkie zawiślańskie parafie diecezji kujawsko-pomorskiej, stąd zrozumiałe zainteresowanie tą parafią ze strony biskupów włocławskich. Chociaż o samej parafii bobrownickiej wiemy ze stosunkowo późnego okresu, to mogła to być stara parafia¹³. O istnieniu parafii w Bobrownikach, leżących po prawej stronie Wisły, wiadomo po raz pierwszy z roku 1321, kiedy to powstał wspomniany wyżej spór pomiędzy biskupami płockim i włocławskim o tę oraz o dwie inne parafie, a mianowicie w Szpetalu i Przypuście¹⁴. Parafia ta mogła powstać nawet w łączności z diecezją płocką, może nawet już w XII wieku. W związku jednak z licznymi dobrami biskupów włocławskich w ziemi dobrzyńskiej, do której Bobrowniki należą, ci ostatni zaczęli sprawować władzę nad parafią, co wywołało sprzeciw biskupów płockich i spór. W 1396 r. Bobrowniki przeszły w posiadanie krzyżaków, którzy wybudowali tu zamek nad Wisłą¹⁵. Być może to oni wówczas stali się kolatorami kościoła, skoro po ich odejściu, prawo to przeszło na króla. Ponieważ Bobrowniki były miejscem wystawiania licznych dokumentów przez Władysława Dobrzyńskiego, który chętnie tam przebywał, co też każe się domyślać, że musiała tam być jakaś książęca rezydencja. Świadczą o tym choćby następujące dokumenty. W 1349 r. wystawiony tu został akt lokacji Lipna¹⁶. Inny dokument z lat 1347-1352 wystawił Władysław "in nostro castro dicto Bobrowniki", a stać się to mogło w czasach od powtórnego przejścia przez księcia terytorium dobrzyńskiego, po opuszczeniu go przez Krzyżaków, a przed śmiercią władcy.

Parafia Bobrowniki obejmowała miejscowości: miasto Bobrowniki oraz szereg wsi, które w miarę upływu czasu pojawiały się czy też zanikały. O tym, jak to się zmieniało może świadczyć spis miejscowości parafialnych z drugiej połowy XVI w. podany w opracowaniu Zenona Gulдона, który wyliczył miejscowości: Celiny, Gnojno, Lisek, Rzeczna i Polichnowo¹⁷. Natomiast organ urzędowy diecezji płockiej z 1896 r. podał znacznie poszerzoną, ale i zmienioną, ilość wsi parafialnych, a mianowicie: Białebłota Chełmińskie, Nieszawka, Polichnowo¹⁸, Starkowiec,

Wąkolek, Białeblota, Brzustowa, Celiny¹⁹, Dębowiec, Gnojno, Mościska, Popiołkowo, Piaski, Rybitwy, Żeczna (powinno być Rzeczna)²⁰ i karczma Starkowiec²¹.

Wykaz wsi parafialnych z okresu około trzydziestu lat później znacznie różni się od poprzedniego, podając następujący ich spis: miasteczko Bobrowniki, Polichnowo, Brzustowa, Rzeczna Stara, Rzeczna Nowa, Bógpomóż, Gnojno, Dębowiec, Białeblota, Pole Bobrownickie, Nieszawka, Mościska, Rek, Popiołkowo, Rybitwy, Trominy, Wąkolek, Jeziorne Łąki²².

Drugą parafią sporną okazała się parafia w Szpetalu²³, leżąca nad Wisłą, po przeciwnej stronie Włocławka, z której w ciągu XIV w. wyłoniły się trzy nowe parafie: Zaduszniki, Ostrowite i Chełmica²⁴ i należała do tej diecezji od połowy XII w. Prawdopodobnie gród włocławski pierwotnie mógł być ulokowany na prawym brzegu Wisły, na terenie obecnego Szpetala, a dopiero w XI w. centrum osadnicze przeniosło się na brzeg "kujawski"²⁵.

Do parafii Szpetal, według wymienionego wyżej Gulдона, należały wsie: Bogucin²⁶, Chełmica, Fabianki²⁷, Kulin²⁸, Łuszkowo²⁹, Rachcin³⁰, Skórzno³¹, Suszyce³², Szpetal Dolny, Szpetal Górny, Witoszyn³³, Zarzeczewo³⁴, Zazdrozczyny³⁵.

Kolejną, sporną parafią był Przypust³⁶, leżący w woj. brzesko-kujawskim, na zachodnim brzegu Wisły. W XVI w. był tu warowny gród. W 1308 r. Władysław Łokietek zastawił Przypust biskupowi kujawskiemu Gerwardowi (zm. w 1323 r.)³⁷. W 1325 r. w wykazie świętopietrza, parafia ta jest zaliczona do archidiaconatu włocławskiego. Charakterystyczne jest to,

że do parafii należały też miejscowości po drugiej stronie Wisły³⁸, chociaż były oddzielone przez Wisłę od kościoła parafialnego. To nasuwa przypuszczenie, że w dalekiej przeszłości Wisła mogła tu zmienić swoje koryto.

Ponieważ sama wieś Przypust, a w pewnym okresie nawet miasto, jest położony po lewej stronie Wisły, mogło chodzić jedynie o ewentualne wsie tej parafii znajdujące się po przeciwnej stronie Wisły. Wsie te potem odziedziczy parafia Nieszawa, gdy w 1460 r. zostanie przeniesiona do parafii Przepust i ulokowana na terenie wsi Roskidalino.

W 1489 r. do parafii należały: Nowa Nieszawa³⁹, Wolne⁴⁰, Rybitwy⁴¹ i Starkowiec⁴².

Pierwszy raz problem granic pomiędzy sąsiadującymi diecezjami zrodził się prawdopodobnie w związku z utworzeniem zakonu rycerskiego, zwanego Braćmi Dobrzyńskimi i z nadaniami dla nich w Ziemi Dobrzyńskiej, jako iż Dobrzyń nad Wisłą był ich ośrodkiem. Założył go biskup pruski Chrystian, a popierał to książę Konrad Mazowiecki, dając odpowiednie uposażenie, co potwierdziła Stolica Apostolska bullą z 28 października 1228 r.⁴³

W związku z tym zrodziły się pewne niepokoje u biskupa włocławskiego, który obawiał się, żeby sąsiedztwo Włocławka, a więc i dobra szpetalskie, nie dostały się w obce ręce. Ponieważ biskup Michał nie miał, że był nieprzychylny tej fundacji, dlatego owi zakonnicy postarali się nawet o powtórne potwierdzenie od papieża na nadania w ziemi dobrzyńskiej. Uzyskali je w dniu 27 sierpnia 1230 r.

Okazało się, że obawy biskupa włocławskiego nie były bezpodstawne. Może biskup miał swoje zdanie co do celowości zapraszania przez Konrada Niemieckiego Zakonu Najświętszej Maryi Panny na pogranicze mazowiecko-pruskie, a może nawet przewidział, jakie stąd mogą się zrodzić niedogodności. Okazało się niebawem, że Zakon Krzyżacki, posiadający duże wpływy na dworze papieży, doprowadził, że Stolica Apostolska połączyła niewielki liczebnie rycerski zakon Braci Dobrzyńskich z zakonem krzyżackim, a tym samym ich uposażenie znalazło się w rękach zaborczego zakonu. Dla biskupstwa włocławskiego stało się to poważnym niebezpieczeństwem, tym bardziej jeszcze, że Zakon wyciągnął rękę po ziemię chełmińską. Biskup włocławski obawiał się także, czy Krzyżacy nie sięgną i po całą ziemię dobrzyńską. Pamiętać bowiem należy, że tam biskupstwo włocławskie posiadało swoje dobra. Dopiero w 1235 r. niebezpieczeństwo zażegnała ugoda zawarta przez Konrada Mazowieckiego z Zakonem⁴⁴.

Być może był jeszcze jeden powód do pewnych rozszczeń granicznych ze strony diecezji włocławskiej. Diecezja ta pod naciskiem Krzyżaków utraciła na rzecz nowych diecezji położonych na Pomorzu Wschodnim i Zachodnim przynajmniej trzy aktualne lub potencjalne dekanaty, a mianowicie żuławski, czyli Wyspy Większej oraz zantyrski i bytowski⁴⁵.

Biskupi wrocławscy, w tak niedogodnej dla siebie sytuacji, szukali w zamian pewnej rekompensaty. Swoją uwagę zwrócili na sąsiednią diecezję płocką, która prawdopodobnie powstała w swej zachodniej części z dawnego biskupstwa kruszwickiego. Z jednej strony wskazywałoby, może nieuświadomione wtedy zbyt, terytorialne pretensje Włocławka względem diecezji płockiej, trwające na przestrzeni XIV i XVII stulecia, wypowiedające się w licznych zmianach granicznych na korzyść Włocławka, a z drugiej strony dość rozległe dobra biskupów wrocławskich w ziemi dobrzyńskiej, zwłaszcza leżących nad Drwęcą, o których już w 1242 r. zaświadczył książę Konrad Mazowiecki, że należą do nich „*ab origine mundi*”⁴⁶.

Nabyte przez biskupów wrocławskich tereny w ziemi dobrzyńskiej rozpoczęły pewien proces zmian terytorialnych. Na tych ziemiach, od czasów objęcia rządów przez biskupa wrocławskiego Michała, rozpoczęły się spory graniczne. Konflikty zaostriżyły się za biskupów: wrocławskiego Gerwarda (zm. w 1323 r.)⁴⁷ i płockiego Floriana (zm. w 1333 r.)⁴⁸. Spór ten dotyczył trzech parafii: Szpetala, Bobrownik i częściowo Przypustu⁴⁹.

Celem załatwienia tego sporu, odwołano się do sądu polubownego, w którym sędziami, na prośbę zainteresowanych biskupów, mieli być arcybiskup gnieźnieński Janisław⁵⁰ i biskup poznański Domarad⁵¹. Spór rozstrzygnięto dnia 3 września 1321 r. wyrokiem danym w Rawie [Mazowieckiej] i to na korzyść diecezji kujawskiej i pomorskiej. Przedmiot sporu stanowiły następujące miejscowości: Szpital i kościół św. Gotarda oraz się Suszyce, Kulin, Kupirzyce, Zarzeczewo, Cieślin, Bogucin, Fabianki, Liskowo, Popowo, Łochocin, Ostrowite, Radomice, Witoszyn, Rachocin „Rachocin Jakubowy”, Nasięgniewo, Skórzno, Chełmica, Truszczyno, Witkowo, Kurowo, Złowody (Złowody), Zaduszniaki, Krojczyn, Chmielno, Krępa, Oleszno, Maliszewo, Brzeźno, Pacany, Bobrowniki, Rybitwy, Podstola, Zamniewo.

Ponadto ustalono, że terytorium wiosek leżących w parafii kościoła i szpitala św. Gotarda, a więc Zarzeczewo, Krępa, Krojczyn, Lewe, Oleszno, Ostrowite, Radomice, następnie wioski należące do kościoła parafialnego w Bobrownikach: Maliszewo, Brzeźno, Pacany i wioski należące do parafii w Przypuście: Rybitwy, Podstola, Zamniewo, miały być granicą pomiędzy diecezją płocką a wrocławską.

Obecnymi podczas sporządzania tego dokumentu w 1321 r. oprócz wyżej wymienionych biskupów byli: Mikołaj dziekan gnieźnieński, Maciej, dziekan wrocławski, Jan, kanclerz łęczycki, scholastyk Wojciech, archidiakon Bartłomiej, magister i kantor z Włocławka Piotr, kasztelan kruszwicki Skarbimir, Godkin i Zbylut kanonicy wrocławscy, kasztelan Albert, Andrzej magister, płocki kanonicy Gabriel, Dzierzek i Mikołaj oraz szereg innych osób nie wymienionych z imienia w dokumencie⁵².

Ponieważ wszelkie zmiany w rozgraniczeniu diecezji podlegają Stolicy Apostolskiej, na wprowadzenie tego wyroku rozjemczego była potrzebna zgoda papieska. Papieże przebywali wówczas w Awinionie. Na ostateczne zatwierdzenie tych zmian trzeba było poczekać. Pewnie osobiście pragnął załatwić to sam biskup wrocławski Gerard, który przebywał w Awinionie. Nie zdążył tej sprawy załatwić do końca, ponieważ podczas pobytu w stolicy papieży awiniońskich zmarł. Wprawdzie już w Awinionie został mianowany jego następcą-Maciej z Gołańczy, to jednak i on sprawy tej nie dokończył. Dopiero później, zapewne na jego prośbę przesłaną do Awinionu, w dniu 1 września 1327 r., papież Jan XXII bullą „*Ea quae iudicio vel concordia*” zatwierdził wyrok. Tak więc pierwszy ten spór graniczny zakończył się pomyślnie dla diecezji wrocławskiej.

To pierwszy spór pomiędzy diecezjami w ziemi dobrzyńskiej. Kolejna zmiana graniczna nastąpiła znacznie później, bo dopiero w latach sześćdziesiątych XVII wieku. Tym razem powodem zmian i ich przeprowadzenia nie były spory graniczne, ale inne względy. Chodziło tym razem o duży kompleks dóbr, jaki w Ziemi Dobrzyńskiej posiadali od dawna biskupi wrocławscy. W grę wchodził dosyć szeroki pas ziemi na lewym brzegu rzeki Drwęcą. Głównym ośrodkiem był Ciechocin, pięknie położony nad rzeką Drwęcą, co pewnie sprawiło, że niektórzy z biskupów kujawsko-pomorskich upodobałi sobie to miejsce, obierając je nawet za rezydencję. Ten kompleks dóbr położony był na terenie ówczesne parafii diecezji płockiej, mianowicie: Nowogródu, Ciechocina, Dobrzejewic wraz z kościołem filialnym w Złotorii. Były to dobra klucza ciechocińskiego.

Mając tu swoje dobra, a nawet w Ciechocinie jedną ze swoich rezydencji, biskupi wrocławscy często tu gościli, nieraz nawet na dłużej⁵³. Będąc jednak w swojej własności, gdzie posiadali prawa patrymonialne, pod względem jurysdykcji kościelnej przebywali na obcym terenie i chcąc spełniać jakiegokolwiek czynności pontyfikalne, musieli prosić o zezwolenie od ordynariusza miejsca, czyli biskupa płockiego. Stwarzało to wiele niedogodności. Stąd pragnieniem biskupów wrocławskich było włączenie tych parafii do swojej diecezji. Tym bardziej tego pragnęli, że już mieli tu w Ziemi Dobrzyńskiej kilka parafii⁵⁴. Może już wcześniej myślano, że razem z dotychczasowymi parafiami, powstałby tu osobny dekanat. Jednakże musiały zaistnieć odpowiednio sprzyjające warunki do ewentualnych rozmów w tej sprawie.

Dokładne poznanie granic w tym rejonie, tak przed interesującymi nas zmianami, jak i potem, możliwe jest dzięki wiadomościom, jakich dostarczają nam źródła archiwalne pochodzenia kościelnego dotyczące tych terenów⁵⁵.

Wbrew pozorom bowiem, nawet tacy historycy diecezji wrocławskiej jak księża Chodyńscy, nie mieli w tej dziedzinie jasnego rozeznania. Kiedy spoglą-

damy na mapę diecezji kujawsko-pomorskiej dotychczasą do znakomitej skądinąd pracy o statutach synodów diecezji kujawskiej i pomorskiej⁵⁶, widzimy nieścisłości w prezentacji granic w tym rejonie. Mylnie w granicach diecezji kujawsko-pomorskiej pozostawiono parafię Osiek nad Wisłą i nie uwzględniono tego, iż parafia Czernikowo swoim obszarem dotykała brzegów Wisły. Nie wiadomo też, dlaczego umieszczono parafię w Nowogrodku nad Wisłą, gdzie jej nigdy nie było, zaś właściwą parafię Nowogród, która została włączona do diecezji włocławskiej, pozostawiono w granicach diecezji płockiej.

Pod względem kościelnym wsie wchodzące w skład tego klucza dóbr biskupów włocławskich leżały początkowo całkowicie w archidiaconacie dobrzyńskim diecezji płockiej. Znajdowały się na terenie parafii w Ciechocinie, Dobrzejewicach, Nowogrodzie i Złotorii, należących do dekanatu lipnowskiego diecezji płockiej⁵⁷.

Pożądana przez biskupa włocławskiego zmiana granic diecezjalnych nastąpiła 4 maja 1633 roku. Była to sprawa przeprowadzona polubownie, ponieważ okolicznością sprzyjającą był fakt zasiadania na stolicach biskupich w Płocku i Włocławku dwóch rodnych braci Stanisława i Macieja Łubieńskich. Biskup płocki Stanisław Łubieński wraz ze swą kapitułą, zgodził się na odstąpienie swemu bratu Maciejowi Łubieńskiemu, biskupowi włocławskiemu, czterech parafii, leżących w dobrach biskupstwa włocławskiego po prawej stronie Wisły. Były to parafie: Dobrzejewice z filii w Złotorii, Ciechocin i Nowogród⁵⁸. Pragnienie włączenia pod względem jurysdykcji kościelnej tych parafii do diecezji włocławskiej płynęło prawdopodobnie i z tego, że chciano utworzyć zawiślański dekanat, ponieważ było tu już kilka parafii, głównie wyłonionych z wielkiej ongiś parafii szpetalskiej. Zgodę na oddzielenie tych parafii, zgodnie z wymogami prawa, wyraziła kapituła płocka⁵⁹. Jeśli chodzi o kapitułę katedralną włocławską, to ta mogła jedynie przyklasnąć tym układom, ponieważ były z korzyścią dla diecezji i formalnie przyjęła tę zmianę na posiedzeniu tygodniowym kapituły w dniu 10 maja 1633 r. w obecności prepozyta Krzysztofa Charbickiego, archidiacona Jakuba Piaseckiego, kustosza Mikołaja Łackiego oraz kanoników Marcina Koseckiego, Stefana Wilkostowskiego, Stanisława Nieborowskiego, Sebastiana Grodkowskiego, Stanisława Pomerskiego i Stanisława Orłowskiego⁶⁰. W roku 1639 papież Urban VIII, bullą *Ex injuncto nobis desuper*, zaaprobował to przesunięcie granic⁶¹.

Nie tyle spór, ile pewna wątpliwość, rodziła się co do granic parafii Dobrzyń nad Wisłą, która swoimi granicami przekraczała rzekę Wisłę. Nie jest wyjaśniona do końca sprawa trzech wsi położonych po lewej stronie rzeki Wisły w sąsiedztwie Dobrzyń. Uważne korzystanie z materiałów archiwalnych daje poznać, jak naprawdę wyglądała granica w rejonie Dobrzyń nad Wisłą, ale po lewej stronie rzeki Wisły.

Przez długi czas wsie Dąb, Dobiegniewo i osada młyńska Ruda, uznawane były jako należące do parafii dobrzyńskiej, a przecież oddziela je rzeka Wisła. Było to prawdopodobnie tak dlatego, że aż do końca XV wieku w tym rejonie, po lewej stronie rzeki nie było w pobliżu żadnej parafii. Od Włocławka do kościoła w Duninowie, ale już w diecezji płockiej, było ponad 30 kilometrów. Mniej więcej w połowie tej odległości znajdowały się wymienione wioski. Rzeka Wisła była wówczas węższa aniżeli obecnie i nie stanowiła zbytniego utrudnienia, z wyjątkiem okresu, gdy spływały lody i nie było problemu z przedostaniem się na drugi brzeg.

Najstarsze wiadomości z czasów biskupa Wojciecha Baranowskiego, podają, że te trzy miejscowości należały do parafii Dobrzyń⁶². Nawet niezwykle dokładna wizytacja archidiaconatu włocławskiego z 1639 r., przeprowadzona przez Sebastiana Grotkowskiego z polecenia biskupa Macieja Łubieńskiego, nie podaje w parafii wisteckiej tychże wsi⁶³.

Kiedy po spaleniu przez Szwedów świątyni parafialnej w Wistce Szlacheckiej, opiekę nad tą parafią przejęła parafia św. Jana Chrzyciela we Włocławku, a w Dobiegniewie powstała kaplica pw. Matki Bożej, wierni Dobiegniewa, Dębu i Rudy postanowili się znaleźć w parafii Wistka Szlachecka. Bezpośrednim powodem była bliska odległość od kaplicy. W tej sprawie toczył się nawet spór w Nuncjaturze warszawskiej. Ostatecznie względy praktyczne przeważały i wiadomo z zapisu dokonanego w 1766 r., że wsie te, po włocławskiej leżącej stronie, należały już do parafii Wistka Szlachecka⁶⁴.

Sąsiedztwo w ziemi gostynińskiej

Diecezja płocka, chociaż z zasadniczej swej części położona po prawej stronie rzeki Wisły, w rejonie samego Płocka rzekę tę przekraczała i zahaczała o Ziemię Gostynińską. W tym terenie dwie parafie: Białotarsk i Sokołów, stały się kolejną przyczyną konfliktu między stroną płocką a włocławską. Sprawę załatwiono w dniach 16 kwietnia 1444 r. i dnia 9 września 1445 r., gdy biskupem włocławskim był Władysław Oporowski⁶⁵, zaś w Płocku diecezją rządził Paweł Giżycki⁶⁶. Przedmiotem sporu były wsie pograniczne w rejonie parafii Sokołowo i Białotarsk, a mianowicie: Sokołów, Białotarsk, Bezwody, Włodkonie, Prandota, Grabie, Jankowo, Piotrowo, Górki i Dąbrówka⁶⁷. Z tych miejscowości udało się aktualnie zlokalizować jedynie Sokołów, Białotarsk, Piotrowo, Górki i Dąbrówkę. Pozostałe zaginęły lub otrzymały inną nazwę⁶⁸.

Wtedy to wytyczono dokładne granice między parafią białotarską w diecezji włocławskiej a parafią sokołowską w diecezji płockiej, a tym samym granice pomiędzy obydwoma diecezjami⁶⁹. Ówczesni biskupi ordynariusze, a mianowicie, biskup włocławski Władysław Oporowski i biskup płocki Paweł Giżycki, pod-

pisali w Gostyninie, dnia 16 kwietnia 1444 r., w czwartek po niedzieli Zmartwychwstania Pańskiego, dokument, który wytyczył ostatecznie granice pomiędzy wyżej wymienionymi parafiami. Ustalono, że wsie: Pomorzany, Bezwody, Grabie, Jankowo oraz wieś parafialna Sokółowo, należą do diecezji płockiej⁷⁰. Natomiast Łanięta, Piotrowo, Górki i Dąbrówka powinny należeć do parafii w Białotarsku diecezji włocławskiej⁷¹. Dokument został podpisany w obecności następujących osób: prepozyta [płockiego] Jakuba Jaszczolda⁷², Świętosława z Wrzący, archidiacona i wikariusza do spraw duchowych diecezji włocławskiej⁷³, Ścibora, archidiacona [płockiego]⁷⁴, Jana kustosa płockiego⁷⁵ oraz kanoników i prałatów kościoła włocławskiego i płockiego⁷⁶.

Okres rozbiorów Polski

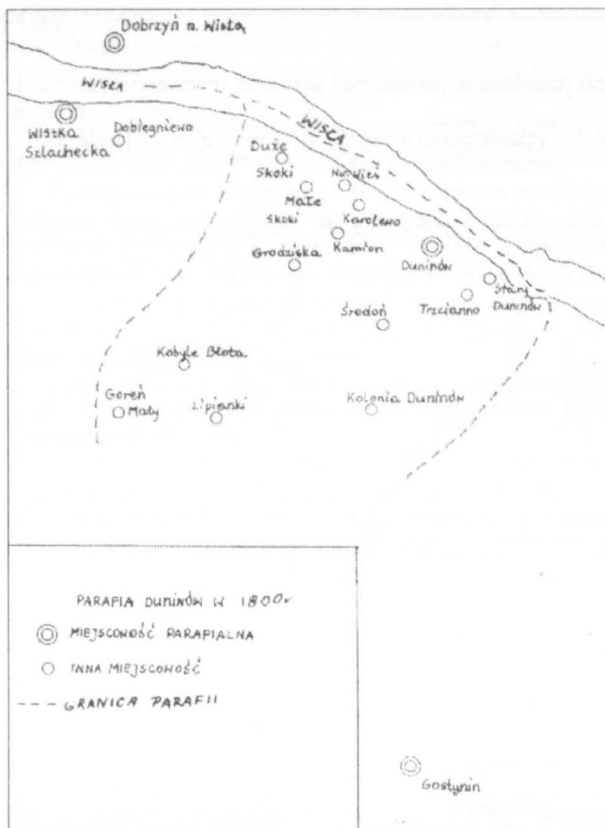
Do roku 1772 właściwie sytuacja granic pomiędzy diecezjami w Polsce została ustabilizowana. To samo można było odnieść do sytuacji ogólnej Kościoła w Polsce. Granice podziałów administracyjnych poniekąd zostały uświęcone tradycją.

Jednakże Polska, głównie z powodów politycznych, znalazła się w sytuacji, która spowodowała całkowite załamanie się dotychczasowego porządku. Stało się to nie z woli Polaków, ani też Kościoła, ale z woli państw zaborczych, które w głównej mierze niekatolickie, nie kierowały się w swoich postulatami i żądaniach, ani dobrem Polaków, ani tym bardziej dobrem Kościoła.

Rozbiory państwa polskiego, jakie nastąpiły w latach 1772, 1793 i 1795, wpłynęły bezpośrednio na załamanie się dawnej, przedrozbiorowej struktury organizacyjnej Kościoła w Polsce. Aby zatrzeć ślady dawnej Rzeczypospolitej, gdzie Kościół mimo wszystko odgrywał ważną rolę, tworzono nowe metropolie i diecezje, nie zwracając uwagi na dawną organizację i tradycję⁷⁷.

Na początku wprowadzania przez zaborców nowej organizacji Kościoła w Polsce odbywało się w powolnym tempie, ponieważ wszelkie zmiany w takich sprawach musiały otrzymywać sankcję kanoniczną Stolicy Apostolskiej. Celem państw zaborczych było podporządkowanie sobie Kościoła oraz samowolne decydowanie o jego zmianach organizacyjnych. Ale na to wszystko konieczne były odpowiednie dokumenty papieskie. Z konieczności więc prowadzono rokowania ze Stolicą Apostolską, a ta była niechętną zmianom.

Plany zaborców nie mogły trwać wiecznie. Po trzecim rozbiore w 1795 r. Polska została wymazana z mapy Europy, ale nie została zniszczona w sercach samych Polaków. Po krótkim kryzysie pojawiła się mała szansa, jaką było powstanie Królestwa Warszawskiego, które było załączkiem i nadzieją na wskrzeszenie państwa polskiego. W dniach 7 i 9 lipca 1807 r. z łaski Napoleona i porozumienia między

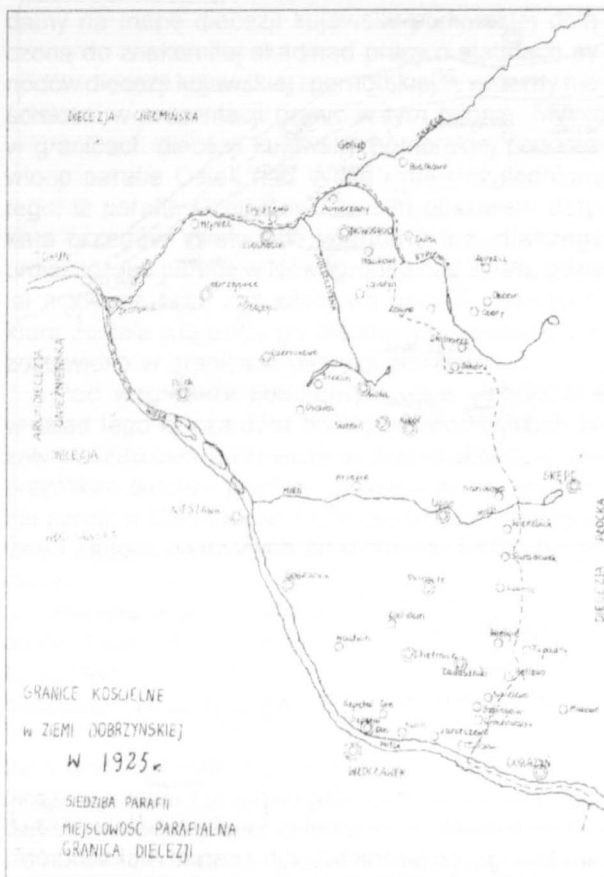
narodowego, po pertraktacjach z carem Aleksandrem I, wyrażonymi traktatami pokojowymi: francusko-rozsyjskimi i francusko-pruskimi, powstało Królestwo Warszawskie. Było ono całkowicie zależnym od woli, kaprysu i powodzeń wojennych Napoleona. Istniało ono do kongresu wiedeńskiego w 1815 r.⁷⁸

Pod względem politycznym Królestwo Warszawskie zostało utworzone z zachodniej i środkowej części Korony oraz skrawka Litwy. Wchodziła doń Wielkopolska, Kujawy, Kaliskie, Ziemia Dobrzyńska, Mazowsze po obu stronach Wisły i Suwalszczyzna. Królestwo nie przypominało kształtu dawnej Polski z jakiegokolwiek okresu jej istnienia⁷⁹.

Pod względem kościelnym w skład Królestwa wchodziło arcybiskupstwo gnieźnieńskie i 5 biskupstw: poznańskie, kujawskie, płockie, warszawskie i wigierskie wraz z częścią chełmińskiego. Po zwycięstwie księcia Józefa Poniatowskiego nad Austrią, do Królestwa Warszawskiego doszły jeszcze następujące biskupstwa: krakowskie, kieleckie i lubelskie⁸⁰. Na odcinku włocławsko-płockim okres Królestwa Warszawskiego nie przyniósł żadnych zmian.

Okazało się niebawem, że Królestwo Warszawskie było efemerydą i wkrótce przestało istnieć. Miał się rozpocząć utrwalony na przeszło sto lat okres niewoli, zatwierdzony postanowieniami Kongresu Wiedeńskiego z 1815 r.

Pomimo kordonów granic politycznych, jakie ukształtowały się w następstwie kolejnych rozbiorów, w czasie Królestwa Warszawskiego, a i po Kongresie Wiedeńskim, tak diecezja kujawsko-pomorska, jak

i diecezja płocka, pomimo usilnych starań zaborców, zachowały swą jedność.

Tym, co jedynie udało się wymusić zaborcom, to udzielenie władzy jurysdykcyjnej dla odłączonych politycznie terenów. Były to oficjałaty generalne na Pomorzu w Tczewie z ramienia biskupa włocławskiego⁸¹ i takż sam w Górznie, dla odłączonego okręgu diecezji płockiej w tzw. Ziemi Michałowskiej, którego siedzibą było Górzno⁸².

Po kongresie wiedeńskim, w następstwie rozmów dyplomatycznych pomiędzy władzami zaborczymi, a Stolicą Apostolską, w roku 1818, dnia 30 czerwca papież Pius VII wydał bullę cyrkumskrypcyjną *Ex imposita nobis*, określającą nowe granice diecezji polskich w tzw. Królestwie Polskim. Papież wyraził w niej świadomość, że nowe stosunki panujące w Królestwie Polskim nie sprzyjały owocnej działalności Kościoła. Bulla ta normowała ostatecznie stosunki kościelne w Królestwie Polskim na okres trwania zaborów. Dawała także wytyczne urządzenia nowych, czy reformowania dawnych diecezji. Ponadto ustalała, że odpowiedzialnym za wprowadzenie wszelkich zmian przewidzianych tym dokumentem został dotychczasowy biskup włocławski Franciszek Malczewski⁸³.

Bulla ta przyniosła największe zmiany w obrębie diecezji włocławskiej⁸⁴, jako, że normując granice w całym królestwie uwzględniała przy tym postulaty

państw zaborczych o dostosowaniu granic politycznych województw do granic diecezji. Bulla przyniosła odłączenie od Włocławka terenów zawiślańskich⁸⁵, tym samym więc granicę na tym odcinku stanowiła Wisła⁸⁶. Zaś do diecezji płockiej przyłączono parafie: Nowogród, Ciechocin, Dobrzejewice, Szpetal, Chełmicę, Ostrowite, Bobrowniki z wyjątkiem Złotorii⁸⁷. Kumor podał nieściśle, iż do diecezji płockiej przyłączono wówczas cały dekanat bobrownicki (w sumie 8 parafii)⁸⁸. Taką opinię podzielał również Librowski⁸⁹.

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r.

Rok 1918 przyniósł możliwość odzyskania przez Naród Polski wolności i własnego państwa. Właściwie to episkopat polski od początku planował nowy podział diecezji celem zlikwidowania wielu anomalii spowodowanych rozbiorami. Służyły temu spotkania biskupów polskich jeszcze podczas trwania pierwszej wojny światowej. Byli oni świadomi nowego zadania usprawnienia niewygodnego podziału na zbyt wielkie diecezje, poprzez nowe ich rozgraniczenie, a nawet powołanie nowych. Pojawiły się pierwsze projekty reorganizacji struktury diecezjalnej Kościoła, w początkowej fazie tylko w latach 1916-1918 w odniesieniu do ziem Królestwa Polskiego, a później również do całości ziem polskich⁹⁰.

Sytuacja ta bardzo interesowała także Stolicę Apostolską, która już w maju 1918 r. przystąpiła do Polski wizytatora apostolskiego w osobie prałata Achillesa Rattiego⁹¹, dla bezpośredniego koordynowania sprawami Kościoła w odradzającym się państwie.

Pierwszą diecezją, która musiała się liczyć z największymi zmianami była diecezja włocławska. Zmiany graniczne diecezji w nowo odrodzonej Polsce zaistniały w 1925 r., gdy została wydana i wprowadzona w życie bulla cyrkumskrypcyjna „*Vix dum Poloniae unitas*”⁹². Pomiedzy interesującymi nas diecezjami do 1925 r. granicą była rzeka Wisła. Po roku 1925 do diecezji włocławskiej włączono z diecezji płockiej dekanaty mazowiecki i lipnowski. Odtąd więc granice po stronie płockiej biegą następującymi parafiami, idąc od parafii najdalej na zachód wysuniętej: Sokotów, Solec, Duninów, Dobrzyń nad Wisłą, Mokowo, Tuchowo, Skępe, Chrostkowo, Obory, Róże, Dulsz i Dobrzyń nad Drwęcą⁹³. Natomiast po stronie włocławskiej, idąc w tym samym kierunku parafiami sąsiadującymi z diecezją płocką były następujące: Białotarsk, Wistka Szlachecka, Grochowalsk, Zaduszniaki, Wielkie, Czarne, Karnkowo, Kikół, Działyn i Nowogród.

Tak ustalone granice pomiędzy tymi sąsiadującymi diecezjami pozostały do dnia dzisiejszego. Zmiany bowiem granic diecezji polskich, jakie miały miejsce w 1992 r. nie dotyczyły na tym odcinku naszych diecezji.

- ¹ Podpisana zajęła się problemem rozgraniczenia pomiędzy tymi diecezjami i był to temat jej dysertacji doktorskiej, przedstawił Wydziałowi Nauk Historycznych i Społecznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w 2004 r.
- ² O rozwoju Kościoła w Polsce i jego organizacji pisał: W. A b r a c h a m, *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy wieku XII*, Poznań 1962.
- ³ O początkach parafii polskich zob.: S. Z a c h o r o w s k i, *Początki parafii polskich*, Kraków 1908; K. P a c u s k i, *Parafie diecezji płockiej od XI-XVI wieku*, „Kwartalnik Notatki Płockie”, Płock 1996, s. 4.
- ⁴ K. P a c u s k i, *Parafie diecezji płockiej...*, s. 4; Tenże, *Rozwój sieci parafialnej diecezji płockiej w XI-XVI w.*, [w:] „Studia płockie”, t. III. *Kościół płocki XI-XX wieku*. Jubileuszowa księga pamiątkowa 900-lecia diecezji, Płock 1975, s. 60 ns.
- ⁵ S. L i b r o w s k i, *Wizytacje diecezji wrocławskiej*, cz. 1, *Wizytacje diecezji kujawsko-pomorskiej*, t. 1, *Opracowanie archiwalno-źródłowe-Wstęp ogólny*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 8:1964, s. 39; O sieci parafialnej na Kujawach pisał: W. K u j a w s k i, *Sieć parafialna diecezji wrocławskiej od czasów najdawniejszych do końca XV wieku*, Warszawa 1971, mnpś w Bibliotece Seminaryjnej we Wrocławku.
- ⁶ W. K u j a w s k i, *Sieć parafialna diecezji wrocławskiej*, [w:] *Diecezja Włocławska 2000*, Włocławek 2001, s. 29.
- ⁷ [W. K u j a w s k i], *Zarys dziejów diecezji wrocławskiej*, [w:] *Diecezja Włocławska 2000*, Włocławek 2001, s. 29.
- ⁸ *Monumenta Poloniae Vaticana, Acta camerae apostolicae*, vol. I. (1207-1344), Cracoviae 1913, s. 248-267. Wykaz parafii diecezji wrocławskiej oddających świętopietrze w latach 1325-1327.
- ⁹ *Statuta Synodalia Dioecesis Wladislaviensis et Pomeraniae*. Collegit et edidit Zeno C h o d y Ń s k i, Varsaviae 1890. Mapa.
- ¹⁰ Nie ma dotąd dokładnego wyjaśnienia, dlaczego tak było. Jeszcze długo, bo aż do 1818 r. niektóre wioski położone po prawej stronie rzeki Wisły, należały do parafii w Nieszawie, następczyni parafii w Przypuście.
- ¹¹ S t. K u n i k o w s k i, *Włocławek i okolice*, Włocławek 2000, s. 184.
- ¹² Z. G u l d o n, *Lokacje miast kujawskich i dobrzyńskich w XIII-XVI w.*, [w:] *Ziemia Kujawska II, Inowrocław-Włocławek 1968*, s. 26.
- ¹³ Za starożytnością tego ośrodka, a także i parafii zdaje się przemawiać fakt politycznego znaczenia miejscowości, ponieważ znajdował tam się gród. Parafia zapewne powstała w łączności z diecezją płocką. Zob. W. K u j a w s k i, *Sieć parafialna diecezji wrocławskiej od czasów najdawniejszych do końca XV wieku*. Warszawa 1971, s. 77. Mnpś w Archiwum Diecezjalnym we Wrocławku.
- ¹⁴ B r. C h [l e b o w s k i], *Przypust*, [w:] *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 9, Warszawa 1888, s. 223-224. Dawniej nawet miasto i samodzielna parafia, na której w 1460 r. ulokowano miast Nieszawa, przeniesione z dawnego miejsca, leżącego naprzeciwko Torunia. Gdy Nieszawa na nowym miejscu się rozbudowała, przejęła rolę parafii, a świątynia w Przypuście stała się kościołem filialnym w parafii Nieszawa.
- ¹⁵ S t. K u n i k o w s k i, *Włocławek...*, s. 184.
- ¹⁶ L. K a j z e r, A. H o r o n z i a k, *Budownictwo obronne ziem dobrzyńskiej*, cz.4, Włocławek 1995, s. 87.
- ¹⁷ Z. G u l d o n, *Mapy Ziemi Dobrzyńskiej w drugiej połowie XVI w. I. Podziały administracyjne, II Rozmieszczenie własności ziemskiej*, Toruń 1967, s. 24 i mapa.
- ¹⁸ B r. C h [l e b o w s k i], *Polichnowo*, *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 8, Warszawa 1887, s. 590. Miejscowość leży w dawnym powiecie lipnowskim, w okolicach Bobrownik.
- ¹⁹ H. M [u l d n e r], *Celiny*, [w:] *Słownik Geograficzny...*, t. 1, Warszawa 1880, s. 532-533. Wieś w parafii Bobrowniki.
- ²⁰ Pewnie obecnie miejscowość Stara Rzeczna w parafii Bobrowniki. Wyliczone pierwszy raz w wizytacji z 1639 r. - zob.: Archiwum Diecezjalne we Wrocławku, *Visitatio ecclesiarum parochialium in archidiaconatu Wladislaviensis...in Anno Domini millesimo sexcentesimo trigesimo nono et aliis, successive facta et expedita*, Sygn. Akta Biskupów Kujawsko-Pomorskich, Wiz. 13(74), s. 816.
- ²¹ *Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri tam saecularis, quam regularis dioecesis plocensis pro Anno Domini 1896*, Warszawa 1895, s. 25.
- ²² *Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri tam saecularis, quam regularis dioecesis plocensis pro Anno Domini 1925*, s. 40.
- ²³ Odnośnie Szpetala świadczy o tym udział biskupa wrocławskiego w fundacji tamtejszego klasztoru cysterskiego w latach 30-tych XIII w.: por. S. M. S z a c h e r s k a, *Opactwo cysterskie w Szpetalu, a misja pruska*, Warszawa 1960, s. 56-61; S t. L i b r o w s k i, *Wizytacje diecezji wrocławskiej w latach 1123-1421*, t. 1, z. 2, Włocławek 1960, s. 144; Ponadto świadczą o przynależności Szpetala dawne wizytacje biskupów wrocławskich. *Visitatio Ecclesiarum dioecesis Wladislaviensis, per Rev. D. Mathiam Karski, decanum Crusviensensem et canonicum Wladislaviensem de mandato R-mi Stanislai Kamkowski Ep. Wl., Facta anno 1578, diebus mensis Aprilis*, [w:] *Monumenta Historica Dioeceseos Wladislaviensis*, t. 19, Wladislaviae 1900, s. 69, 122; *Visitatio Ecclesiarum (quae sequuntur), secundum interrogatoria ab Illustrissimo Domino [Hieronimo Rozrażewski], data Anno Domini 1599, mense Martio*, [w:] *Monumenta Historica Dioeceseoa Wladislaviensis*, t. 21, Wladislaviae 1901, s. 210; *Trium Decanatum: Niesseviensis, Radzieviovensis et Brestensis, per. Rev. D. Lucam ab Unieiov, Archidiaconum Wladislaviensem, in Anno Dmi 1594 facta, visitatio*, [w:] *Monumenta Historica Dioeceseos Wladislaviensis*, t. 23, Wladislaviae 1907, s. 15, 82.
- ²⁴ O tych nowych parafiach zob. S t. L i b r o w s k i, *Wizytacje diecezji...*, s. 144; Z. G u l d o n, J. P o w i e r s k i, *Podziały administracyjne...*, s. 6; Wizytacje biskupów wrocławskich zawierają dużo wiadomości o tych parafiach. Wystarczy tylko wyliczyć miejsca w wydawanych drukiem wizytacjach. Zob.: *Monumenta Historica Dioeceseos Wladislaviensis*, t. 17, s. 71, 72, 123, 124; t. 19, s. 72, 123, 124; t. 21, s. 199, 203, 206; t. 23, 17, 82, 83.
- ²⁵ L. K a j z e r, A. H o r o n z i a k, *Budownictwo obronne...*, s. 47.
- ²⁶ B r. C h [l e b o w s k i], *Bogucin*, [w:] *Słownik Geograficzny...*, t. 1, Warszawa 1880, s. 280.
- ²⁷ Fabianki - wieś w parafii Szpetal. *Fabianki*, [w:] *Słownik Geograficzny...*, t. 2, Warszawa 1881, s. 366.
- ²⁸ A l. J [e l s k i], *Kulin*, [w:] *Słownik Geograficzny...*, t. 4, Warszawa 1883, s. 866.
- ²⁹ Miejscowość nie zidentyfikowana.
- ³⁰ K s. F r [y d r y c h o w i c z], *Rachcin*, [w:] *Słownik Geograficzny...*, t. 9, Warszawa 1888, s. 350.
- ³¹ Wieś w okolicach Szpetala.
- ³² A. J [e l s k i], *Suszyce*, [w:] *Słownik Geograficzny...*, t. 11, Warszawa 1891, s. 609. Z roku 1321 miejscowość ta nosiła nazwę *Sussyci*, z roku 1564 zmieniła nieco nazwę na *Suszyce*. Miejscowość ta znajduje się w okolicach Szpetala.
- ³³ B r. C h [l e b o w s k i], *Witoszyn*, [w:] *Słownik Geograficzny...*, t. 13, Warszawa 1893, s. 675. Dawniej miejscowość ta nosiła nazwę *Witoszyno*. Wieś leży nad Wisłą, w okolicach Szpetala.

- 32 Br. Ch[lebowski], *Zarzewce*, [w:] Słownik Geograficzny..., t. 14, Warszawa 1895, s. 430. Obecnie miejscowość ta nosi nazwę *Zarzewo*, które znajduje się w parafii Grochowski.
- 33 Z. Guldon, *Mapy ziemi dobrzyńskiej...*, s. 24. W miejscowości Zarzeczyszczyn znajdował się młyn w parafii Szpetal, obecnie nie istniejący.
- 34 St. Librowski, *Wizytacje diecezji wrocławskiej, Cz. 1. Wizytacje diecezji kujawsko-pomorskiej T. 1. Opracowanie archiwalno-źródłoznawcze, Z. 2. Wizytacje w latach 1123-1421*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 10:1965, s. 68. Br. Ch[lebowski], *Przypust*, [w:] Słownik Geograficzny..., t. 9, Warszawa 1988, s. 223; *Revisio ecclesiarum parochialium Decanatus Nieszoviensis*, [w:] Monumenta Historica Dioeceseos Wladislaviensis, t. 21, Wladislaviae 1901, s. 128-132. Wyliczone są tu, wśród wsi parafialnych także wsie położone po drugiej stronie rzeki Wisły, a więc Wolne, Rybitwy i Starkowiec. Widać z tego, iż okręg parafialny za rzeką był większy, aniżeli po stronie gdzie znajdowała się świątynia, bo tu wyliczono jedynie sam Przypust. Zob. też: W. Kujawski, *Sieć parafialna diecezji wrocławskiej...*, s. 67-68.
- 35 Kr. Stachowska, *Gerward*, [w:] Polski Słownik Biograficzny, t. 7, Warszawa 1948-1958, s. 408-409.
- 36 Z. Guldon, *Mapy ziemi dobrzyńskiej...*, s. 23-24.
- 37 Chodzi tu o obecną Nieszawę, przeniesioną przez króla Kazimierza Jagiellończyka na nowe miejsce, do wsi Rozkidalino, na terenie starej parafii Przypust. Niebawem Nieszawa stanie się parafią, a Przypust zejdzie do roli wsi parafialnej z kościołem filialnym.
- 38 A. J[elski], *Wolne*, [w:] Słownik Geograficzny..., t. 13, Warszawa 1893, s. 856. Miejscowość leży nad Wisłą, w pobliżu Nieszawy, ale po drugiej stronie Wisły.
- 39 Br. Ch[lebowski], *Rybitwy*, [w:] Słownik Geograficzny..., t. 10, Warszawa 1889, s. 57. Rybitwy Stare i Nowe. Wieś znajduje się nad Wisłą, w okolicach Bobrownik.
- 40 Br. Ch[lebowski], *Starkowiec*, [w:] Słownik Geograficzny..., t. 11, Warszawa 1891, s. 244. Miejscowość ta znajduje się nad Wisłą, w parafii Bobrownik.
- 41 O Braciach Dobrzyńskich zob.: J. Duchniewski, *Bracia Dobrzyńscy*, [w:] Encyklopedia Katolicka, t. 2, Lublin 1985, k. 995.
- 42 Tamże, k. 995; S. M. Szacherska, *Opactwo cysterskie w Szpetalu...*, s. 58.
- 43 St. Librowski, *Wizytacje diecezji wrocławskiej, Część 1. Wizytacje diecezji kujawsko-pomorskiej, t. 1. Opracowanie archiwalno-źródłoznawcze*. Wstęp ogólny, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 8:1964, s. 31-33.
- 44 Archiwum Diecezjalne we Wrocławku. Dokument 12. Jest to poświadczenie księcia Konrada z 1242 r., że diecezja wrocławska od najdawniejszych czasów posiada dobra w Ziemi Dobrzyńskiej w Złotorii i okolicy.
- 45 Kr. Stachowska, *Gerward*, [w:] Polski Słownik Biograficzny, t. 7, Wrocław 1957, s. 408-409; J. Bieniak, *Gerward z Ostrowa (?-1323)*, [w:] Zasługi dla Wrocławia, Wrocław 1991, s. 56-58.
- 46 J. Karwasńska, *Florian*, [w:] Polski Słownik Biograficzny, t. 7, Warszawa 1948-1958, s. 38-40.
- 47 Archiwum Diecezji Wrocławskiej. Dokument 131 z 1321 r. Regest tego dokumentu zob.: S. Librowski, *Inwentarz realny dokumentów Archiwum Diecezjalnego we Wrocławku 1945-1958*, t. 1, Wrocław 1994, s. 79; *Nowy Kodeks Dyplomatyczny Mazowska, cz. 2, lata 1248-1355 (240 PH)*, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, St. Kuraś, przy współ. K. Pacuski, H. Wejsa, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1989, s. 115-157; B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich (968-1939)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 19, Lublin 1971, s. 279; Por. S. Librowski, *Wizytacje diecezji wrocławskiej, cz. 1, z. 2*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 10, Lublin 1965, s. 144.
- 48 Biogram tego arcybiskupa zob.: J. Korytkowski, *Arcybiskupi gnieźnieńscy, prymasowie i metropolici polscy od roku 1000 aż do roku 1821 według źródeł archiwalnych*, t. 1, Poznań 1888, s. 358.
- 49 Biogram tego biskupa poznańskiego zob.: J. Nowacki, *Archidiecezja poznańska w granicach historycznych i jej ustrój*, Poznań 1964, s. 66-67.
- 50 ADWi. Dokument 131; *Kodeks Dyplomatyczny Polski*, wyd. A. Rzysszczyński, L. Muczkowski, t. II/1, nr 240; *Nowy Kodeks Dyplomatyczny Mazowska, Cz. II, Dokumenty z lat 1248-1355*, Wyd. I. Sułkowska-Kuraś i S. Kuraś, Wrocław 1989, nr 159, s. 155-157.
- 51 S. Chodyński, *Wrocławska diecezja*, [w:] Encyklopedia Kościelna (Nowodworskiego), t. 32, Warszawa 1932, s. 71; O częstym przebywaniu biskupów wrocławskich w Ciechocinie świadczą dokumenty przez nich tam wystawiane. Zob. Dok. Nr 190, 371, 624, 926, 1065, 3088 przechowywane w Archiwum Diecezjalnym we Wrocławku. Zob. też: S. Librowski, *Inwentarz realny dokumentów Archiwum Diecezjalnego we Wrocławku. Dokumenty samoistne. T. 7. Indeksy do tomów 1-6*, Wrocław 1999, s. 130-131; *Inwentarz dóbr stołowych biskupstwa wrocławskiego*, wyd. L. Żytkowicz, Toruń 1950, s. 44-64, gdzie podaje szczegółowy opis klucza ciechocińskiego dóbr biskupów wrocławskich.
- 52 Chodzi o parafie w Szpetalu, Bobrownikach i część parafii Przypust oraz o te, które powstały w międzyczasie z parafii szpetalskiej.
- 53 Będą to nie tylko wizytacje biskupów płockich, a potem biskupów kujawsko-pomorskich, ale także materiały dotyczące uposażenia biskupów wrocławskich i gospodarki tam prowadzonej.
- 54 Z. Chodyński, *Statuta Synodalia Dioeceseos Wladislaviensis et Pomeraniae*, Wladislaviae 1890.
- 55 Akta Diecezji Płockiej, *Liber visitationum Illustrissimi Domini Martini Szyszkowski, episcopi Plocensis ab A. D. 1606, ad A. D. 1616...*, wylczył w dekanacie lipnowskim parafie Złotoria, Dobrzejewice, Ciechocin i Nowogród; Akta Wizytacji dekanatu Lipno (1819-1821)-Sygn.: Akta Diecezji Płockiej, nr 387, k. 24, 32, 84.
- 56 B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich (966-1939)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 19:1971, s. 97; T. Zebrowski, *Zarys dziejów...*, s. 97.
- 57 B. Kumor, *Granice metropolii...*, s. 97.
- 58 Archiwum Diecezjalne we Wrocławku. Akta Kapituły Wrocławskiej. Akta posiedzeń kapitulnych.
- 59 *Confirmatio dismembrationis quatuor Ecclesiarum Parochialium a Dioecesi Plocensi et unionis ad Dioecesim Wladislaviensem*, [w:] Monumenta Historica Dioeceseos Wladislaviensis, t. 8, Wladislaviae 1888, s. 23-25. W dokumencie tym powiedziano, że Stolica Apostolska zgadza się na przedstawię jej zmiany, ponieważ są pożyteczne dla zainteresowanych parafii, ponieważ zgodę wyraziła kapituła płocka, postuży to powiększeniu chwały Bożej.
- 60 Potwierdza to protokół wizytacyjny dekanatu dobrzyńskiego z 1609 r. wyliczający wspomniane miejscowości w parafii dobrzyńskiej. Zob.: Archiwum Diecezjalne w Płocku, 1609, *mensis Novembris, decanatus visitationis externa, a Jacobo Żółtowski, parcho in Brzozie, visitatore subdelegato peracta*, k. 338.
- 61 *Visitatio ecclesiarum in Archidiaconatu Dioecesis Wladislaviensis consistentium, per Rdm in Christo Patrem et Do-*

minum Stanislaum Karnkowski, *Dei et Apostolice Sedis Gratia Episcopum Wladislaviensem et Pomeraniae, adhibito publico Noatrio Petro Goiski, facta, sub Anno Domini 1577 in principio mensis Septembris inchopta*, [w:] *Monumenta Diocesis Wladislaviensis, Wladislaviae 1899*, s. 105-106. Nie ma tam wzmianki o tych wsiach parafialnych.

⁶⁴ W. Kujawski, *Z dziejów parafii Wistka Szlachecka*, Smólnik 1996, s. 38-39.

⁶⁵ Władysław Oporowski, biskup włocławski w latach 1434-1449.

⁶⁶ Paweł Giżycki, biskup płocki w latach 1439-1463. Biogram: T. Zebrowski, *Zarys dziejów diecezji płockiej*, Płock 1971, s. 54.

⁶⁷ Archiwum Diecezjalne w Płocku. Dokument z 1444 r., Sygn. 261; *Kodeks Dyplomatyczny Księstwa Mazowieckiego*, Warszawa 1863, nr CXCII, s. 210. Władysław Oporowski, biskup kujawski i Paweł Giżycki, biskup płocki, układają się co do granic swoich diecezji; B. Kumor, *Granice metropolii...*, s. 97.

⁶⁸ Starano się poszukać tych miejscowości na starych mapach, a także sprawdzono w przydatnym do tego celu wydawnictwie jakim jest: *Spis miejscowości Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Warszawa 1968.

⁶⁹ B. Kumor, *Granice metropolii gnieźnieńskiej i jej sufragani w okresie przedrozbiorowym*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, t. XIII, z. 4. Włocławek 1966, s. 50; Z. Guldon, J. Powierski, *Podziały...*, s. 7; T. Lubomirski, *Kodeks Dyplomatyczny Księstwa Mazowieckiego*, nr 192, Warszawa 1863, s. 210.

⁷⁰ Aktualnie większość wymienionych miejscowości nie istnieje. W ich miejsce powstały inne, o zmienionej nazwie. Właściwie oprócz samego Sokołowa, jedynie Pomorzany występują w spisie miejscowości tej parafii - por. *Diecezja Płocka. Struktura personalno-administracyjna*, Płock 1978, s. 219. Wyliczono tam natomiast wiele miejscowości: Antoniewo, Anulin, Belno, Dąbrowa, Dendia, Dzitków, Jastrzębia Nowa, Jastrzębia Stara, Niecki, Osiny, Pomorzanki, Ruszków, Sokołów, Zaborowska Huta, Zaborów Kolonia, Zaborów Nowy, Zaborów Stary, Żurawieniec.

⁷¹ Spośród tych wymienionych wsi, obecnie istnieją Łanięta, ośrodek samodzielnej parafii w obecnej diecezji łowickiej oraz Górki Piotrów i Dąbrówka. Pod koniec XV w. wyliczono w parafii białotarskiej miejscowości: Beszyn, Działkowo, Działkowo. Górki, Gulewo, Patrowo, Siemiony, Wawał, Zakrzewo i Zawada. Por.: *Lustracje poradnego i rejestr łanów województw brzesko-kujawskiego i inowrocławskiego z roku 1489*. Wyd. J. Senkowskiego, „Teki archiwalne”, t. 7: 1961, s. 120-122. Aktualnie parafia obejmuje następujący okręg parafialny: Białotarsk, Beszyn, Borek, Dąbrówka, Działkowo, Józefów, Kanibród, Marianka, Patrówek, Piotrów, Siemiany, Wawał, Wola Działkowska, Zawada Dolna, Zawada Górna, Zawada Piaski, Zielieniec - por.: *Diecezja Włocławska 2000*, Włocławek 2001, s. 369.

⁷² Biogram zob.: A. Radziwiński, *Pralaci i kanonicy kapituły katedralnej płockiej w XIV i I poł. XV w., studium prozograficzne*, t. I, Pralaci, Toruń 1991, s. 88-90.

⁷³ Biogram tego pralata zob.: S. Chodyński, *Katalog pra-*

latów i kanoników włocławskich, s. 902-904. (rękopis przechowywany w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku).

⁷⁴ Biogram zob. A. Radziwiński, *Pralaci i kanonicy kapituły katedralnej płockiej...*, s. 145-147.

⁷⁵ To pewnie Jan, s. Gotarda z Moszny i Miłobędzina, zob.: A. Radziwiński, *Pralaci i kanonicy kapituły katedralnej płockiej...*, s. 100-102.

⁷⁶ T. Lubomirski, *Kodeks dyplomatyczny...*, s. 210; B. Kumor, *Granice metropolii...*, s. 50; Z. Guldon, J. Powierski, *Podziały...*, s. 7.

⁷⁷ B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła Polskiego w okresie niewoli narodowej 1772-1918*, Kraków 1980, s. 13.

⁷⁸ J. Umiński, *Historia Kościoła*, t. 2, Opole 1960, s. 368-369; J. Wysocki, *Kościół w Księstwie Warszawskim*, [w:] B. Kumor, Z. Obertyński, *Historia Kościoła w Polsce*, t. 2, 1764-1945, cz. 1, 1764-1918, Poznań-Warszawa 1979, s. 305; B. Grochulska, *Księstwo Warszawskie*, Warszawa 1966, s. 82; M. Kallas, *Organy administracji terytorialnej w Księstwie Warszawskim*, Toruń 1975, s. 11.

⁷⁹ B. Grochulska, *Księstwo...*, s. 82.

⁸⁰ J. Wysocki, *Kościół w Księstwie Warszawskim*, [w:] *Historia Kościoła w Polsce*, t. 2, 1764-1945, cz. 1, 1764-1918, Poznań-Warszawa 1979, s. 305.

⁸¹ S. Chodyński, *Konsystorze w diecezji kujawsko-pomorskiej*, Włocławek 1914, s. 83-106.

⁸² T. Zebrowski, *Zarys dziejów diecezji płockiej*, Płock 1976, s. 18; W. Müller, *Diecezja płocka od drugiej połowy XVI wieku do rozbiorów*, [w:] *Studia Płockie*, t. III, Kościół płocki XI-XX wieku. Jubileuszowa Księga Pamiątkowa 900-lecia Diecezji, Płock 1975, s. 203-204.

⁸³ Biogram tego arcybiskupa zob.: M. Żywczyński, *Malczewski (Skarbek Malczewski) Franciszek, h. Abdank (1754-1819)*, arcybiskup warszawski, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XIX, Wrocław 1974, s. 279-280.

⁸⁴ B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła Polskiego w okresie niewoli narodowej 1772-1918*, Kraków 1980, s. 204.

⁸⁵ W. Kujawski, *Zarys dziejów diecezji włocławskiej*, [w:] *Diecezja Włocławska 2000*, Włocławek 1989, s. 25.

⁸⁶ T. Zebrowski, *Zarys dziejów...*, s. 17.

⁸⁷ Tamże, s. 17.

⁸⁸ *Elenchus universi cleri dioecesis Vladislaviensis et Pomeraniae [pro Anno Domini] 1815*, Warszawa 1814, s. 80; B. Kumor, *Granice metropolii...*, s. 238; Tenze, *Ustrój i organizacja...*, s. 204.

⁸⁹ S. Librowski, *Wizytacje diecezji włocławskiej*, cz. 1, t. 1, Lublin 1964, s. 40.

⁹⁰ Z. Zieliński, *Kościół polski w okresie niewoli narodowej i w Polsce odrodzonej*, [w:] *Na stolicy prymasowskiej w Gnieźnie i Poznaniu*, Poznań 1982, s. 26.

⁹¹ A. Bogdański, *Achilles Ratti nuncjusz w Polsce*, „Athenaeum Kapłańskie”, t. 23:1929, s. 109.

⁹² Z. Zieliński, *Kościół polski w okresie niewoli...*, s. 82; W. Urban, *Ostatni etap dziejów Kościoła w Polsce przed nowym tysiącleciem (1918-1963)*, Rzym 1960, s. 493, 532, 535.

⁹³ *Diecezja Płocka. Struktura personalno-administracyjna (Stan z dnia 1 października 1977 r.)* Płock 1978.